

Novi kulturni ratovi na Zapadu: socijalni konstruktivizam u ogledalu tehnoloških inovacija Četvrte industrijske revolucije

Srđan T. Korać¹

Miloš Vukelić, *Postdigitalni kulturni ratovi na Zapadu*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2024, 362 str.

Globalizaciju nije pratila samo intenzifikacija društvenih odnosa koji se prostiru širom sveta, kako tvrdi britanski sociolog Entoni Gidens (Giddens 2013, 64), već i, kako se danas ispostavlja, neispunjena očekivanja o „kraju istorije“, i to u vidu svetskog poretka mira, saradnje i blagostanja zasnovanog na svetskoj trgovini i kulturnoj hegemoniji liberalističke ideologije (Fukuyama 1992). Uravnotežena naučna razmatranja fenomena globalizacije ukazala su i na njen negativan uticaj koji je tokom poslednje tri dekade bio vidljiv u novim ili obnovljenim rasnim i etničkim netrpeljivostima i podelama, političkom i verskom ekstremizmu, pobunama regiona protiv centralne vlasti, ratovima za preraspodelu prirodnih bogatstava, zloupotrebama tehnoloških dostignuća i lakšem povezivanju kriminalnih aktera i ratujućih entiteta (Scholte 2005; Walter 2021). Drugim rečima, njeni su učinci bili i lokalne prirode. Globalna arena kao okvir u kojem se odigravaju sukobi i saradnja među državama – i dalje najznačajnijim međunarodnim akterima – tesno je isprepletana sa dinamikom društvenih procesa koji se odvijaju unutar nacionalnih političkih zajednica.

Čarls Kegli (Charles W. Kegley Jr), jedan od vodećih mislilaca idealističke škole proučavanja međunarodnih odnosa, smatra da se društveni odnosi u okvirima pojedinačne države neminovno prelivaju preko njenih granica, jer ako imamo društveni prostor unutar države ništa nas ne može sprečiti da ga ustanovimo i među državama (Kegley 1993, 1995). Svaka suverena država je mnogo više od teritorije na kojoj živi stanovništvo nad kojim se vrši vlast; ona oblikuje i društveni prostor, pa se može reći da je vlada formalni institucionalni izraz društvenih odnosa unutar države. Kegli i ostali novi idealisti najbolje uređenje političke vlasti vide u demokratiji

¹ Senior Research Fellow, Institute for Political Studies, Belgrade, Serbia. E-mail: srdjan.korac@ips.ac.rs, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0722-6419>.

kao najmanje represivnom i restriktivnom obliku organizacije države, najpodobnijem za uživanje u zajamčenim slobodama i pravima, te kao jedinom koji zaista oslikava volju većine građana. Savremena demokratija ne počiva samo na procedurama kojima se osigurava politički legitimitet vlasti, odnosno društveni konsenzus o preraspodeli društvenog bogatstva i pravcu društvenog razvoja. Zbog toga Hedli Bul (Hedley Bull), u okviru pristupa proučavanju međunarodnih odnosa razvijenog pod okriljem Engleske škole, ukazuje na važnost istraživanja zajedničkih interesa, vrednosti, pravila i institucija koji skupa konstituišu jedno društvo, pa i neko buduće međunarodno (Bull 1987). Za Bula je koncept društva u međunarodnoj politici tesno povezan sa idejom poretka, koja obuhvata postojeće obrasce društvenog života usmerene na unapređenje određenih ciljeva i vrednosti. Talas unutrašnjih aksioloških i kulturalnih protivrečnosti kojim je globalizacija u ranom 21. veku zapljusnula zapadne postindustrijske demokratije, uzdrmane decenijskom recesijom, čini se da neminovno dovodi u sumnju postojanje mogućnosti za otelotvorenje ideje međunarodnog društva u praksi svetske politike zasnovanog na (neo)liberalističkim idejnim i vrednosnim postavkama.

Dejvid Bruks (David Brooks), kolumnista *Njujork tajmsa*, naslovio je svoj komentar, objavljen 8. aprila 2022. godine, sledećim aforizmom: „Globalizacija je okončana. Kulturni ratovi su počeli” (Brooks 2022). Najjednostavnije rečeno, kulturni rat je sukob između društvenih grupa vođen nastojanjem da se sopstvene (kolektivne) ideje, verovanja i prakse nametnu ostalim grupama, posebno povodom kontroverznih društvenih pitanja oko kojih postoje duboko neslaganje ili polarizacija. Uprkos naslovu iz *Njujork tajmsa*, kulturni ratovi predstavljaju relativno star društveni fenomen koji se pojavljivao u talasima, te bivao uspešno apsorbovan u korpus dominantnih ideja i uverenja liberalne kulturne hegemonije. Taj fenomen je postao globalizovan kada se zahvaljujući naglom porastu broja korisnika interneta prelio preko nacionalnih granica, prvenstveno postindustrijskih društava, u međunarodnu arenu. Tačnije, kulturni ratovi su pre tri decenije počeli da se iz SAD prelivaju u zapadni civilizacijski krug sa hrišćanskom desnicom kao vodećim akterom, da bi tokom mandata predsednika Donalda Trampa (Donald Trump) bili pretvoreni u politiku permanentno vođenog kulturnog rata. Time je, čini se, postavljen „standard” ideološke i političke mobilizacije i u drugim zemljama, prvenstveno u zemljama čije vlade i političke elite osporavaju liberalni poredak i zapadnu hegemoniju pod vođstvom SAD. Reč je o idejno diverzifikovanom otporu višedecenijskoj hegemoniji vrednosti otelotvorenih u liberalnoj paradigmi, čiju dominaciju nastoje da iznova reprodukuju političke, tehnokratske i intelektualne elite zapadnih zemalja kao globalnog centra. Budući da je u skladu sa tezama novog idealizma i Engleske škole, pomenutim u prethodnom pasusu, kulturni rat prerastao u relevantan činilac svetske politike, opravdano se postavlja pitanje – da li su pozitivistički orijentisani

epistemološki pristupi, koje zagovaraju teoretičari dve *mainstream* škole nauke o međunarodnim odnosima, prikladni za njegovo naučno objašnjenje?

Kako istražiti fenomen koji najvećim delom nije u domenu spoljnopolitičkog odlučivanja niti empirijske građe uobičajene za istraživanja međunarodnih odnosa? Šta ako motivi učesnika kulturnih ratova nisu u skladu sa racionalističkom paradigmom koja se nalazi uz osi pozitivističke epistemologije? Upravo je socijalno-konstruktivistički pristup otvorio pitanje uloge kartezijanskog subjekta, kao gradivnog elementa istraživačke prakse, naglašavanjem postojanja problema u razumevanju usled različitih značenja u kontekstu jasnoće jezika/teksta, a time i mogućnosti sticanja pozitivistički „pouzdanog” i sveobuhvatnog znanja o realnosti međunarodnih odnosa. Zastupnike tog epistemološkog pristupa interesuje kako se pojedina pojava opaža i interpretira u konkretnom istorijskom i kulturalnom kontekstu, a posebno spram (re)produkcije društvenih praksi koje se tiču odnosa moći u globalnoj areni. Taj proces se odigrava kroz diskurzivne prakse u kojima se narativi pojavljuju kao svojevrсна oruđa koja nam pomažu da pridamo smisao svetu oko nas. Narativi imaju i snagu da konstruišu društvenu stvarnost, pa i one njene segmente u kojima se odigravaju međunarodni odnosi i u kojima se oni prepliću sa društvenim procesima sa nacionalnog nivoa. Redak primer korišćenja prednosti socijalnog konstruktivizma za istraživanje međunarodnih odnosa i povezanih činilaca predstavljaju *Postdigitalni kulturni ratovi na Zapadu* autora dr Miloša Vukelića, mladog istraživača sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Reč je o studiji međudejstva naprednih informatičkih tehnologija i dostignuća i kulturnih ratova, a u kontekstu oživljenih tenzija između Zapada i velikih sila koje se na idejnom planu otelotvoruju kao sudar liberalne kulturne hegemonije i šarolikih uverenja pod okriljem novog konzervativizma.²

Knjiga predstavlja intelektualni poduhvat preduzet s namerom da se, teorijskim pristupom netipičnim za domaću akademsku zajednicu koja izučava međunarodne odnose, ideološki antagonizmi koji prožimaju društva velikih sila tumače i vrednuju na inovativan način. U uvodnim razmatranjima, Vukelić najpre upoznaje čitaoce sa osnovnim teorijskim i metodološkim okvirom istraživanja, te brižljivo razjašnjava pojmove koji imaju različita pa i oprečna shvatanja, kako bi sopstvenu teorijsku

² U domaćem akademskom prostoru fenomen kulturnih ratova do sada su promišljala dvojica naučnika, ali u domenima društvenih nauka koji ne dotiču područje naučne discipline međunarodnih odnosa. Slobodan Antonić je težište istraživanja stavio na sociologiju kulturnih ratova koji se vode prevashodno u okvirima našeg društva (Антонић 2008, 2013). Miša Đurković je taj fenomen analizirao u ravni nastojanja političkih elita da uspostave ili očuvaju kontrolu nad političkim i društvenim procesima i, pored ostalog, instrumentalizacijom proizvoda popularne kulture (Ђурковић 2009).

poziciju što jasnije naznačio spram pređašnjih istraživanja kulturnih ratova i rasta populizma. U prvom delu, naslovljenom „Kako je tehnologija promenila liberalne demokratije”, autor daje pregled dosadašnjih istraživanja koja problematizuju nagli porast nacionalizma i okolnosti društvene i političke polarizacije u postindustrijskim društvima Zapada iz perspektive pojave kulturnih ratova, kao i analize načina na koje su nova tehnološka dostignuća preoblikovala dinamiku i pokazatelje društvene i političke moći. Vukelić daje naučni doprinos zapažanjem da su fenomeni algoritamske politike ili algoritamske moći – manifestovani u tzv. kapitalizmu platformi sa algoritmima podešenim tako da eksploatišu i podstiču ljudsku težnju za stalnom pažnjom, emotivni naboj i agresivne obrasce ponašanja – uveli savremenog korisnika interneta u novo, postdigitalno doba, doba koje odlikuje i neprimetno stapanje javne sfere od privatne. Samopredstavljanje postdigitalnog čoveka u virtuelnom području izmiče njegovoj ili njenoj kontroli, te se nekadašnje bezbrižno popunjavanje slobodnog vremena na društvenim platformama sada pretvorilo u deo identiteta. Prema oceni Vukelića nastao je algoritamski zavisani čovek, kognitivni i afektivni kiborg koji živi „prikovan za društvene mreže”, ali u stalnom strahu od irelevantnosti.

Drugi deo knjige pred čitaoca iznosi analizu evolucije fenomena kulturnih ratova na Zapadu u 20. veku, i to predstavljanjem relevantnih studija slučajeva iz moderne političke istorije. Značaj tog dela analize očituje se u Vukelićevom ukazivanju na isprepletanost izvorišta idejnih okvira levičarskih i desničarskih političkih organizacija i pokreta u ranom 21. veku, što obično nije slučaj u srodnim studijama. Gledano iz ugla sve popularnije desničarske pozicije u tekućim kulturnim ratovima u Srbiji, ukotvljene u teorijama zavere preuzetim iz zapadnih populističkih narativnih praksi, veoma je važna autorova analiza misaonih postupaka sadržanih u konspirativnoj logici kojom je Majk Minićino, početkom devedesetih godina 20. veka, objašnjavao navodnu nihilističku zaveru kulturnog marksizma protiv judeohrišćanskih temelja zapadne civilizacije. Vukelić takođe pravi saznanjani iskorak kada objašnjava idejnu sponu između nacionalističkog populizma 21. veka, preko američkih paleokonzervativaca i francuske Nove desnice kao njegovih prethodnika i posrednika, i intelektualnog delovanja gramšijanske levice od šezdesetih godina. Prema Vukeliću, reč je o „skupu ideja koje su uticale na današnje kulturne ratove, ali i o skupu ideja na desnom delu političkog spektra koje nikako nisu mogle da se probiju u glavne tokove politike tako da na suštinski način upravljaju društvom” (Vukelić 2024, 166).

Kulminaciju razvoja autorove argumentacije, odnosno obrazlaganja početne pretpostavke, nalazimo u trećem delu i to u vidu analitičkog seciranja mobilizacije koja se odigrala 2014. godine na oba pola ideološkog spektra: na levisi od masovnog, višemesečnog i nasilnog protesta *Black Lives Matter* u Fergusonu

(Misuri), a na desnici od izbivanja tzv. afere *Gamergate* i širenja tzv. *Alt-right* manije. Analizom su obuhvaćeni najznačajniji događaji koji su oblikovali pojavu novog talasa kulturnih ratova poput tzv. migrantske krize u Evropi, Bregzita, dolaska Donalda Trampa na položaj predsednika SAD, protesta izazvanih pandemijom Kovida-19 i predizbornom kampanjom za američke predsedničke izbore održane 2020. godine. Vukelić se ispravno usredsređuje na govorne i pisane činove uticajnih aktera na društvenim mrežama, kao i uticajnih političara koji se služe populističkim ideološkim sadržajem razmotrenim u trećem delu rukopisa. Autor vešto ukazuje i na uzajamnu povezanost nagle popularnosti raznolikih uverenja unutar političkog korpusa nove desnice i strukturnih odlika tehnološkog dizajna digitalnih platformi i društvenih mreža, te na pokušaje velikih tehnoloških korporacija da nakon 2017. godine pruže sistematičan odgovor. Pored napuštanja neutralnosti interneta, korporacije su uvele sankcionisanje neprikladnih sadržaja, što je, prema Vukeliću, dovelo do novih problema uslovljenih promenom arhitekture društvenih mreža. Na primer, upotreba ideologizovanih pravila korišćenja potpomognuta spornim softverskim alatima za označavanje takvog neprikladnog sadržaja, a posebno onim zasnovanim na veštačkoj inteligenciji, omogućila je progon korisnika zbog iznetog mišljenja, čime su stvorene nove kontroverze oko slobode javnog izražavanja. Zbog toga, autor s pravom utvrđuje premeštanje težišta borbe u kulturnim ratovima u zonu definisanja principa ideološkog upravljanja internetom, čiji će ishod dugoročno uticati na oblikovanje kulturnih identiteta povezanih sa političkim životom, a posredno i konfiguracije liberalno-demokratskih država.

U četvrtom tematskom delu, naslovljenom „Kulturni ratovi i međunarodno društvo“, autor problematizuje izrastanje kulturnih ratova iz nacionalnog u globalni društveni fenomen, te prepoznaje njihov potencijal da oblikuju dinamiku odnosa velikih sila tehnološki zasnovan na planetarnoj povezanosti u realnom vremenu koju omogućava internet. Vukelić fenomen kulturnih ratova u postdigitalnom ambijentu posmatra u kontekstu spoljne politike i nacionalnih interesa, odnosno dovodi ga u vezu sa kulturnom homogenizacijom kao jednom od garancija očuvanja nacionalnog suvereniteta i identiteta kroz državne mere kontrole interneta od upada neželjenih inostranih uticaja (tzv. suverenizacija sajber prostora). Autor je za analizu, kao primere koji govore u prilog njegove teze o nastojanju vlada velikih sila da uspostave suverenizam i u području interneta, odabrao brifovanje najuticajnijih tiktokera u Beloj kući radi ispravnog razumevanja i korišćenja narativa o tekućem ratu u Ukrajini (Vukelić 2024, 269). Daleko važniji primeri su kontroverzni slučaj hakerskog pokušaja ruske vlade da utiče na ishod američkih predsedničkih izbora od 2016. godine (Vukelić 2024, 272–281) i razvijanja politike dugoročne instrumentalizacije kulturnih ratova u zapadnim društvima, pogotovo u SAD, kako

bi dodatno osnažila polarizaciju i propagirala sopstvenu viziju međunarodnih odnosa i važnih događaja.

U zaključku je autor dao sintezu nalaza do kojih je došao, od kojih se čini da je najvažnije objašnjenje distinkcije „novih” spram „starih” kulturnih ratova, koji su ciklično vođeni unutar zapadnog civilizacijskog kruga od Drugog svetskog rata naovamo. Za razliku od prethodnih, kulturni rat koji se pojavio 2014. godine nije marginalna pojava, bezopasna po društveni konsenzus o „prirodnoj” vladavini liberalnog poretka i kulturnoj hegemoniji kosmopolitskih ideja, nego uključuje milione anonimnih korisnika društvenih mreža širom sveta jer se odvija na internetu, gde više nije moguće pouzdano locirati izvorište nekog hegemonijskog narativa. Vukelić iznosi tvrdnju da su specifičnost tehnološkog dizajna interneta pre jedne decenije i pojačana demokratizacija kreiranja i pristupa internet sadržajima uticali na novi talas antagonizacije dva velika narativa. Posebno je saznajno vredan autorov nalaz o tome kako je složeni spoj prvobitne „filozofije neutralnosti” interneta, algoritamske moći, komercijalnog i viralnog potencijala digitalnih platformi i načina moderiranja društvenih mreža otvorio slobodan prostor za popularizaciju ma kakve ideje ili uverenja, i to posredstvom brzog širenja različitih vrsta informacija upakovanih u vizuelne sadržaje koji podstiču infantilnost, afektivnost i neargumentativno ponašanje. Na taj način je, prema Vukeliću, rođen postdigitalni čovek – radikalizovani pojedinac isključiv za informacije i argumentaciju koji odudaraju od usvojenog ideologizovanog pogleda na svet, te sledstveno sklon oponašanju spinovanih polarizovanih stavova o tekućim društvenim problemima, jednako kao i novih identiteta. Autor nam razotkriva još jedan prikriven proces. Premda je lišila elite ranijeg mehanizma nametanja i očuvanja dominantnog narativa, opisana tehnološka inovacija je zbog obeležja viralnosti u isto vreme omogućila pojačanu transnacionalnu homogenizaciju na ideološkom, kulturalnom i identitetskom planu. Na kraju, ali ne manje važno, Vukelić u zaključnim razmatranjima nalaze istraživanja prenosi u područje svetske politike, tako što kulturne ratove smeštene unutar globalizovanih društvenih mreža posmatra i kao sredstvo imperijalne politike, odnosno ostvarenja spoljnopolitičkih ciljeva jedne protiv druge velike sile podrivanjem suverenosti posredstvom narušavanja nacionalne kulturne homogenosti.

Zahvaljujući istraživački radoznom pristupu, *Postdigitalni kulturni ratovi na Zapadu* predstavljaju intelektualan napor usmeren na razotkrivanje zanemarene ravni posthladnoratovskog suparništva, sada oživljenog naraslim ambicijama za preoblikovanjem međunarodnog sistema, i to na način kojim je autor ne samo izbegao suženo saznajno polje, nego je jasno posvedočio da epistemološka raznolikost u proučavanju međunarodnih odnosa donosi originalne uvide u pojedine segmente višeslojne fenomenologije globalnih dešavanja. Iznetom

naučnom argumentacijom na primeru političkih i socijalnih implikacija instrumentalizacije tehnoloških inovacija Četvrte industrijske revolucije, knjiga još jednom skreće pažnju da područje digitalnog – iako to na prvi pogled ne deluje tako – u sve većoj meri postaje varijabla demokratske legitimizacije nacionalnih spoljnih politika u ranom 21. veku. Posmatrano sa saznavnog nivoa, Vukelić za naše disciplinane prilike nudi specifičnu i originalnu perspektivu i nove saznavne uvide oslanjajući se na epistemološki pristup tzv. novog konstruktivizma, tj. relacionizma, što su sve kriterijumi za postojanje originalnog naučnog doprinosa koji publikacija donosi. Inovativnost u izboru naučnog problema i načina njegove obrade prenosi se i na društveni doprinos ove studije. Reč je prvenstveno o reaktuelizaciji promišljanja dugoročne opasnosti za građansko društvo u vidu korozivnog dejstva radikalnih ideoloških pozicija, koje nesmetano cvetaju na tehnološki podstaknutoj, afektivnoj i iracionalnoj podlozi identitetskih politika, i mogu da populizam pretvore u omiljen alat političara. Zbog toga studija može da bude više nego korisno štivo za mlade naraštaje: studente prvenstveno doktorskog nivoa studija međunarodnih odnosa, strateških studija i studija globalizacije, te za sve ostale zainteresovane za celovito razumevanje dinamike kulturnih ratova u doba obnovljenog zaoštavanja odnosa zapadnih sa ostalim velikim silama, te pokušaja potonjih da prekomponuju međunarodni sistem zasnovan na liberalnoj hegemoniji.

Bibliografija

- Антонић, Слободан. 2008. *Културни рат у Србији*. Београд: Завод за уџбенике.
- Антонић, Слободан. 2013. „Увод у социологију културног рата (са кратким освртом на Србију)”. *Летопис Матице српске* 492 (4): 445–460.
- Brooks, David. 2022. “Globalization Is Over. The Global Culture Wars Have Begun”. *New York Times*. 8 April 2022. <https://www.nytimes.com/2022/04/08/opinion/globalization-global-culture-war.html>.
- Bull, Hedley. 1987. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. London: Macmillan.
- Ђурковић, Миша. 2009. *Слика, звук и моћ: огледи из поп-политике*. Београд: МСТ Гајић.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Giddens, Anthony. 2013. *The Consequences of Modernity*. Oxford: Wiley.
- Kegley, Charles W., Jr, ed. 1995. *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*. New York: St Martin’s Press.

- Kegley, Charles W., Jr. 1993. "The Neoidealist Moment in International Studies?: Realist. Myths and the New International Realities". *International Studies Quarterly* 37 (2): 131–146. DOI: <https://doi.org/10.2307/2600765>.
- Scholte, Jan Aart. 2005. *Globalization: A Critical Introduction*. Second Edition. London: Palgrave Macmillan.
- Vukelić, Miloš. 2024. *Postdigitalni kulturni ratovi na Zapadu*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Walter, Stefanie. 2021. "The Backlash Against Globalization". *Annual Review of Political Science* 24: 421–442.